

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

Läroböckers syn på hållbar utveckling

En studie av ett konfliktperspektiv på hållbar utveckling i läroböcker i samhällskunskap

Namn: Mirja Gransvik
Program: Ämneslärarprogrammet
Antal ord: 9 980

Uppsats/Examensarbete: 15 hp
Kurs: LGSH1A
Nivå: Avancerad nivå
Termin/år: HT/2016
Handledare: Mathias Zannakis
Examinator: Mikael Persson
Kod: HT16-2490-004-LGSH1A Mirja Gransvik

Nyckelord: Hållbar utveckling, läroboksanalys, samhällskunskap, konfliktperspektiv, harmoniperspektiv, läroböcker, kvalitativ textanalys

Abstract

Den här undersökningen tar avstamp i det forskningsfält som inriktar sig på hur en utbildning för hållbar utveckling kan utformas i skolan. Det finns en risk, menar flertalet forskare, att undervisningen i hållbar utveckling blir allt för harmoniserande och döljer de konflikter som finns inom begreppet. Flertalet forskare menar snarare att man bör undervisa om hållbar utveckling ur ett konfliktperspektiv, där motsättningar, och olika åsikter synliggörs. Tidigare studier har undersökt hur elever talar om hållbar utveckling och vilka förmågor som kan utvecklas genom att undervisa om hållbar utveckling ur ett konfliktperspektiv. Den här studien undersöker istället hur läroböcker i samhällskunskap skriver om begreppet och dess olika aspekter och i vilken utsträckning det går att urskilja ett konfliktperspektiv i innehållet. Resultatet visar att även om böckerna skiljer sig åt i hur de skriver om hållbar utveckling så är harmoniperspektivet dominerande när det kommer till hur författarna skriver om hållbar utveckling som idé. Däremot synliggörs konflikterna mellan social, ekologisk och ekonomisk hållbar utveckling i flera av böckerna men att de lösningar som presenteras fortfarande befinner sig inom det rådande ekonomiska systemet. Vidare forskning skulle ytterligare kunna utvidga analysen genom att koppla in fler aspekter, så som pluralism och normativitet för att öppna upp för att det finns fler indelningar än ett harmoni- och ett konfliktperspektiv

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
2	Bakgrund	2
2.1	Från ”Tyst vår” till hållbar utveckling	2
2.2	Utbildning för hållbar utveckling	4
2.3	Hållbar utveckling i Samhällskunskap	5
3	Forskning om undervisning för hållbar utveckling	6
3.1	Att fostra till demokratiska och kritiska medborgare	6
3.2	Lärarnas förståelse för hållbar utveckling	7
3.3	Läroboken och hållbar utveckling	8
4	Teoretisk utgångspunkt	8
4.1	Ekologisk, ekonomisk och social hållbar utveckling	9
4.2	Två olika perspektiv på hållbar utveckling	11
4.2.1	Harmoniperspektiv	11
4.2.2	Konfliktperspektiv	12
4.3	Sammanfattning	12
5	Syfte	13
6	Metod	14
6.1	Kvalitativ idéanalys	14
6.2	Analysverktyg och dimensioner	14
6.3	Avgränsning	16
6.4	Läroboken som analysenhet	17
6.5	Urval	17
6.6	Utförande	17
7	Resultat	18
7.1	Syn på hållbar utveckling	18
7.2	Lösningar på problemen	20
7.3	Relationen mellan ekonomisk, ekologisk och social hållbar utveckling	24
8	Slutsatser	25
	Litteratur	28
	Bilaga 1	30

1 Inledning

Den 1 januari 2016 trädde de 17 nya globala målen för hållbar utveckling i kraft. Än en gång har världens ledare samlats för att försöka lösa klimatkrisen, fattigdom och världens orättvisor genom att arbeta mot en hållbar utveckling. Alla håller dock inte med om att det är så enkelt. Hållbar utveckling är ett begrepp med många definitioner och i högsta grad ett politiserat begrepp där flera olika aktörer, både lokalt som globalt, är inblandade i att försöka komma fram till vad som ska vara hållbart och hur det ska ske. Det här gör att man identifierar olika problem och därmed kommer fram till en stor variation på lösningar. Det är som bäddat för att konflikter ska uppstå (Hajer, 1995). Trots det finns det en tendens att undervisningen om hållbar utveckling ser begreppet som relativt oproblematiskt; ekonomisk utveckling är förenligt med och en förutsättning för social och ekologisk utveckling (Öhman & Öhman, 2012). Den här harmoniserande synen på hållbar utveckling är det perspektiv som oftast lyfts fram i policydokument, som till exempel läroplanen, vilket leder till att harmoniperspektivet på hållbar utveckling når en diskursiv status som i sin tur influerar undervisningen och det material som används (Knutsson, 2011). Här uppstår dock ett dilemma, lärarnas och skolans uppdrag är att fostra kritiskt tänkande, demokratiska individer. Att förmedla hållbar utveckling som ett oproblematiskt mål, när det egentligen är högst konfliktfyllt och politiskt i verkligheten, kan därför ifrågasättas. Givet lärarens uppdrag kan man fråga sig om det inte är rimligare att i undervisning för hållbar utveckling lyfta fram konflikterna inom begreppet. Det skulle utifrån de här olika sätten att se på hållbar utveckling gå att föreslå att det finns två olika perspektiv: ett harmoniperspektiv och ett konfliktperspektiv (Öhman & Öhman, 2012). Beroende på vilket perspektiv hållbar utveckling framställs ur i undervisningen, skapar det olika förutsättningar gällande vilka förmågor och vilken kunskap som eleverna tillskansar sig.

Som framtida samhällskunskapslärare är hållbar utveckling något som kommer att ingå i min undervisning, det står nämligen skrivet i styrdokumentet. Dock infinner sig en känsla av okunnighet kring hur undervisning bör bedrivas kring det, vilken jag verkar dela med andra lärare enligt studier som gjorts (Björneloo, 2011). Läroboken skulle här kunna bli ett stöd för undervisningen, vilken många lärare använder sig av för att hitta inspiration och upplägg till sin undervisning. Många lärare ser just läroboken som en garanti för att rätt innehåll lärs ut och tar för givet att läroboken redan har tolkat kunskapskraven (Englund, 2011). Läroboken blir därför en central del i undervisningen och vid urval av ett innehåll. Förhoppningarna för den här undersökningen är att ge en bild av hur sex olika läroböcker i samhällskunskap

skriver om hållbar utveckling utifrån idealtyperna ”harmoniperspektiv” och ”konfliktperspektiv”.

2 Bakgrund

Följande stycken har för avsikt att behandla bakgrunden till hållbar utveckling. Senare kopplas begreppet till utbildning och hur hållbar utveckling har kommit att få den status det har inom skolväsendet. Jag gör här inte anspråk på att försöka fånga in hela området i detalj utan gör nedslag i händelser som på något vis har format begreppet till vad det är idag och några av de olika perspektiv som finns.

2.1 Från ”Tyst vår” till hållbar utveckling

Det kanske är svårt att tro, men det fanns en tid innan begreppet hållbar utveckling etablerade sig inom nästan alla verksamheter, policydokument och styrdokument. Runt 1950-talet och dessförinnan pratade man inte om miljö så som vi gör idag, utan mer om naturen (Sund, 2008, s 25). Att prata om miljöfrågor, så som vi känner till det idag hade sin början på 1960-talet (Doyle, McEachern, MacGregor, 2016 s 2), och det har sedan dess vuxit fram olika sätt att se på och prata om miljön i form av olika miljödiskurser (Zannakis, 2009).

Rachel Carsons bok ”Tyst vår” som skrevs 1962, och som diskuterar användandet av bekämpningsmedel, ser många som en symbol för miljöfrågornas startskott. Därefter fick miljön en tyngre position inom bland annat FN där frågan om en ‘god miljö’ ansågs allt viktigare. Den första FN-konferensen om miljö hölls i Stockholm tio år senare, 1972, och samma år kom boken ”Limits to Growth” ut. Författarna tillhörde den så kallade Romklubben och boken målar upp en problematisk bild av jordens ändliga resurser (Larsson, Bratt & Sandahl, 2011, s 18). Under 1960- och 70-talet växer det fram en miljödiskurs som anser att kärnan till miljöproblemen är en snabbt växande befolkning, ökad ekonomisk tillväxt, konsumtion och kapitalism. Utgångspunkten är, precis som i Limits to Growth, att jordens resurser är ändliga och att mänsklig aktivitet, framförallt ekonomisk aktivitet, påfrestar ekosystemen (Zannakis, 2009, s 56-57). Under 1980-talet förändras denna syn i samband med att en liberal våg sköljer över västvärlden vilket även genomsyrar miljöpolitiken. Marknadsekonomin ska styra och det politiska inflytandet ska minska. Tanken bygger på att tillväxt är något bra och att fattigdom är det som orsakar miljöförstöring. Jordens resurser ses

inte som något som måste begränsas genom politiska krafter. Istället kommer marknaden anpassa sig genom att finna nya vägar och nya tekniska lösningar (Zannakis, 2009, s 59). Det som här beskrivs kan, väldigt förenklat, sägas vara grunden till den diskurs som dominerar i dag, vilket benämns som ekologisk modernisering (Zannakis, 2009; Hajer, 1995).

Miljöfrågornas framväxt fortsätter och tar en ny vändning när 'hållbar utveckling' lanseras som ett nytt sätt att se på miljöproblem. Begreppet fick sin definition i den så kallade Brundtlandrapporten, efter dess ordförande Gro Harlem Brundtland, som skrevs 1987 av *the World Commission on Environment and Development*, som bildats några år tidigare. I rapporten definieras hållbar utveckling som "... en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov" (WCED, 1987). Brundtlandrapporten kan ses som grunden för den miljöpolitik som sedan växte fram under 90-talet där inte bara den ekologiska aspekten stod i centrum. Nu handlade det även om social och ekonomisk hållbar utveckling och relationen däremellan (Hajer, 1995). Under den efterföljande konferensen i Rio 1992 gjordes ett försök att konkretisera hållbar utveckling genom Agenda 21, som kan ses som en handlingsplan för hållbar utveckling (SOU 2004:104) vilken fick genomslag för politiken i Sverige, framför allt på lokal nivå.

I dag finns det flera olika definitioner av begreppet och det har kritiserats för att vara vagt och komplext av både politiker och forskare (Björneloo, 2011, s 12). Larsson m.fl. (2011) beskriver Brundtlandsrapporten som en produkt av politiska kompromisser. Dock menar de att det går att urskilja ett genomgående tema: "Att en miljömässigt godartad ekonomisk tillväxt är nödvändig för att jordens befolkning ska kunna förvänta sig en stabil materiell välfärdsutveckling" (ibid, s 20). Vilket kan sägas bygga vidare på tanken om ekologisk modernisering (Hajer, 1995, s 19). Det här sättet att se på hållbar utveckling går även att finna i utredningen "Att lära för hållbar utveckling" (SOU 2004:104). Utgångspunkten är att ekonomiska, sociala och miljömässiga förhållanden är integrerade med varandra och för att nå hållbar utveckling bör man anamma en helhetssyn kring begreppet där de olika delarna ses som varandras förutsättningar (Ibid, s 33). Öhman & Öhman (2012) menar att man genom det här perspektivet på hållbar utveckling harmoniserar de olika aspekterna genom att säga att de är förenliga med varandra.

Det finns dock de som ser hållbar utveckling som en kompromiss mellan olika miljödiskurser och som därför har inneboende konflikter. Stables (2001) pekar på att själva namnet “hållbar utveckling” i sig visar på denna delning där “utveckling” är en nationalekonomisk term, medan “hållbar” kommer från en ekologisk diskurs. Saker som tidigare sågs om oförenliga har här satts samman och bildat ett begrepp som ganska oproblematiskt kompletterar varandra och uttrycker att vi kan både ha kakan och äta den också. (Stables, 2001, s 251). Det går alltså, likt Öhman & Öhman (2012), att se två olika perspektiv på begreppet hållbar utveckling; ett harmoniperspektiv och ett konfliktperspektiv. Det är tanken om att det finns två skilda perspektiv på hållbar utveckling som är grunden till den teori som undersökningen kommer bygga på. En utförligare genomgång av perspektiven kommer därför att tas upp senare i det som blir arbetets teoretiska del.

2.2 Utbildning för hållbar utveckling

Ett övergripande mål för den svenska skolan är att undervisningen ska leda till att varje elev “... kan observera och analysera människans samspel med sin omvärld utifrån perspektivet hållbar utveckling” (Skolverket, 2011, s 10). Men vad innebär egentligen undervisning kring hållbar utveckling och hur har det fått en sådan viktig plats i läroplanen? När miljöfrågorna började synas allt mer på den internationella agendan fick det även genomslagskraft i skolan. Framförallt i och med Agenda 21 där det specifikt skrivs att utbildning är avgörande för att främja hållbar utveckling (Agenda 21, 1993, s 519-520). Agenda 21 kom att implementeras i stora delar av Sveriges kommuner och även i skolan där man i Lpf 94 skriver in att “undervisningen bör belysa hur samhällets funktioner och vårt sätt att leva och arbeta kan anpassas för att skapa hållbar utveckling” (Björneloo, s 20).

Framväxten av “utbildning för hållbar utveckling” fortsatte i och med millenniemålen, där ett av målen var “utbildning för alla”. För att lägga ytterligare fokus på utbildning så utlyste FN att åren mellan 2005-2014 skulle vara årtiondet för utbildning för hållbar utveckling (UNESCO, 2016). Efter det har Sverige gjort stora satsningar på att skapa en utbildning för hållbar utveckling genom bland annat en utredning som gjordes 2004 i samband med att konferensen *Learning to change our world: International Consultation on Education for Sustainable Development* hölls i Göteborg 2004. Under konferensen lyftes vikten av ett demokratiskt arbetssätt, problemlösande lärande och kritiskt tänkande fram som viktiga karaktärsdrag vilka var nödvändiga inom utbildning för hållbar utveckling (Borg, 2011, s 12).

Vad är då utbildning för hållbar utveckling? Själva ordet “för” i utbildning för hållbar utveckling handlar om att uppmuntra vissa värderingar som ligger i linje med begreppet, och kan därför ses som normativt. Jämför med utbildning “om” hållbar utveckling som istället handlar om faktakunskaper kring begreppet vilket leder till en mer passiv inläring (Borg, 2011, s 16). Det finns idag mycket forskning som gjorts kring undervisningstraditioner gällande miljö (Skolverket, 2002; Sund, 2008; Öhman, 2009; Öhman, 2004). Där lyfter man fram tre olika traditioner; faktabaserad, normerande och pluralistisk som uppstått utifrån olika sätt att se på miljöproblemen och som ger svar på vad som anses vara ‘god undervisning’ i ämnet (Öhman, 2009, s 4). utbildning för hållbar utveckling kan ses som en utvidgning och fortsättning på dessa miljötraditioner, dock bör man ha i åtanke att utbildning för hållbar utveckling även tar in andra aspekter så som globala frågor, fred och jämlikhet (Ibid, s 3).

Det är viktigt att poängtera att styrdokumenterna är skapade inom de rådande normerna som finns i samhället och den politik som förs. Utbildning för hållbar utveckling har växt fram ur de många konferenser och rapporter som skrivits på ämnet allt sedan begreppet lanserades 1972 och det går därför att anta att de läroplaner och styrdokument som finns har liknande, harmoniserande, syn på hållbar utveckling. Detta är något som Knutsson (2011) betonar. Enligt hans studie verkar det som att de inbyggda motsättningarna som finns inom hållbar utveckling har försvunnit när man pratar om och praktiserar utbildning för hållbar utveckling. Mycket på grund av att den typ av utbildning uppkommit ur de rådande harmoniserande normerna som finns.

2.3 Hållbar utveckling i Samhällskunskap

Även om hållbar utveckling av många kanske ses som något som ska behandlas inom geografiämnet framhäver skolverket och läroplanen att hållbar utveckling ska genomsyra hela skolans organisation. I skolans uppdrag anges att “Undervisningen ska belysa hur samhällets funktioner och vårt sätt att leva och arbeta kan anpassas för att skapa hållbar utveckling” (Skolverket, 2011, s 7). Vidare står det i ämnesmålen för samhällskunskap att eleverna ska ges möjlighet att utveckla förståelse för frågor om bland annat resurser och hållbar utveckling samt att eleven ska få kunskap om hur ekonomiska, sociala och miljömässiga förhållanden påverkar och påverkas av individer, grupper och samhällsstrukturer som ett centralt innehåll. Om man tittar till specifika kurser så står i samhällskunskap 1b att undervisningen ska

behandla frågor om tillväxt, resursanvändning och resursfördelning. I samhällskunskap 2 finns frågor som kopplas till hållbar utveckling med i samband med ett ekonomiskt innehåll där kursen ska behandla: “Nationalekonomiska teoriers framväxt och genomslagskraft utifrån historiska villkor och motsättningar (...) Frågor om tillväxt, makt, inflytande, ett hållbart samhälle, miljö och resursfördelning i relation till de ekonomiska teorierna” (Skolverket, 2011 s 155). I den lite mer fördjupande kursen samhällskunskap 3 läggs fokus på globaliseringen och eleverna ska bland annat ges möjlighet att analysera utmaningar som individen, nationen och jorden står för i en globaliserad värld. Sammantaget går det att dra slutsatsen att det är svårt, och ett tjänstefel, för en samhällskunskapslärare att helt undvika hållbar utveckling i sin undervisning (Skolverket, 2011).

3 Forskning om undervisning för hållbar utveckling

I det följande avsnittet behandlas tidigare forskning och inledningsvis presenteras forskning som undersöker möjligheter och konsekvenser med undervisning för hållbar utveckling. Där lyfts vissa förmågor fram som önskvärda att eleverna tillskansar sig och det beskrivs hur undervisningen bör bedrivas utifrån det. Därefter presenteras forskning som undersöker lärarnas förståelse för hållbar utveckling. Slutligen kommer lärobokens roll i undervisning av hållbar utveckling att behandlas.

3.1 Att fostra till demokratiska och kritiska medborgare

Flera studier som gjorts riktar kritik mot den normativa tendens som finns kring utbildning för hållbar utveckling (Öhman & Öhman, 2012; Sund & Öhman, 2014; Knutsson, 2011). Sund & Öhman (2014) menar att den normativa undervisningen kring hållbar utveckling bygger på rådande universella värderingar och som man baserar etiska ställningstaganden utifrån och att problemet ligger i att den universella bilden inte ifrågasätts. Det tas inte in andra perspektiv från andra, kanske mer marginaliserade, aktörer och framförallt får begreppet en avsaknad av en politisk dimension (Sund & Öhman, 2014, s 639-640). Konsekvenserna blir att det demokratiska fostrandet blir lidande genom att det kritiska förhållningssättet inte existerar (ibid, s 642). Undervisningen för hållbar utveckling bör därför återpolitiseras och fler perspektiv bör föras fram (Sund & Öhman, 2014). Även Knutsson (2011) menar att undervisningen bör utmana begreppets hegemoniska status genom att synliggöra de interna motsättningarna som finns. Elever bör exponeras för att det är möjligt att den ekonomiska modellen som dominerar idag, som baseras på utveckling och tillväxt, kanske inte är förenlig

med ett hållbart samhälle. Han menar inte att man helt behöver utelämna perspektivet att hållbar utveckling är möjligt och önskvärt på ett harmoniserande sätt, utan att eleverna behöver få ta del av båda perspektiven. Öhman & Öhman (2012) har undersökt hur eleverna pratar om hållbar utveckling genom en observationsstudie. De ställer sig frågan “Hur utformas synen på relationerna mellan ekonomisk, social och ekologisk hållbarhet i en konkret skolpraktik?” (Ibid, s 62). De har, liksom den här studien valt att analysera elevernas framställning utifrån ett harmoni- respektive konfliktperspektiv. Resultatet visar att eleverna talar om relationerna mellan ekonomisk, ekologisk och social hållbarhet som harmoniska. Öhman & Öhman konstaterar att elevernas tal om hållbar utveckling ligger väldigt mycket i linje med det som kallas “ekonomisk modernisering” (Ibid, s 68) och att begreppet hållbar utveckling “inbjuder både lärare som formulerar arbetsuppgifter och elever som genomför uppgifterna till ett harmonitänkande” (Ibid, s 68-69). Risken finns då att utbildningen för hållbar utveckling blir ett okritiskt utbildningskoncept vilket går emot idén om att skolan ska fostra eleverna till demokratiska och kritiskt tänkande medborgare.

3.2 Lärarnas förståelse för hållbar utveckling

För att kunna skapa en pluralistisk och nyanserad undervisning för hållbar utveckling krävs det att lärarna har goda kunskaper kring ämnet. Borg (2011) visar att det finns ett samband mellan lärares förståelse för hållbar utveckling och hur bred undervisningen kring ämnet tenderar att bli. Där högre förståelse leder till bredare undervisning. Borg (2011) visar även att det skiljer sig mellan olika ämnen. Samhällskunskapen lyfts fram som ett ämne där undervisningen i högre utsträckning består av gruppdiskussioner vilket ligger i linje med hur undervisning för hållbar utveckling, enligt forskningen bör bedrivas. Samhällslärare är också i högre utsträckning benägna att anta ett bredare perspektiv med mer fokus på sociala och etiska aspekter. Dock visar studien att lärare, då även samhällslärare, efterfrågar inspiration till hur undervisning för hållbar utveckling kan bedrivas samt ökade ämneskunskaper. Den här efterfrågan från lärarna bekräftas även av Björneloo (2007). Enligt lärarna i hennes studie finns det vissa hinder på vägen till att genomföra den efterfrågade undervisningen för hållbar utveckling. Bland annat lyfter lärarna fram begreppets vaghet, att det är svårt att definiera och därför svårt att undervisa om. Många lärare anser att de inte har kunskaper nog och att det inte finns tillräckligt utrymme i kursplanen. Björneloo (2011, s 127) konstaterar vidare att en väg för att förbättra undervisningen för hållbar utveckling är att lyfta fram befintliga kursmål som relaterar till ämnet vilket kan hjälpa lärarna att finna struktur och innehåll i sin undervisning.

3.3 Läroboken och hållbar utveckling

Lärobokens roll i undervisningen har visat sig vara viktig när det kommer till planering och val av innehåll i undervisningen. Molin (2006) konstaterar till exempel att läroboken “framstår som den viktigaste samarbetspartnern för lärarens innehåll och planering” (s 186). Läroboken ersätter ofta läroplanen och kursplanerna när lärarna lägger upp kurserna då de förutsätter att de som skrivit läroboken redan har gjort en korrekt tolkning av läroplanen. Läroboken tenderar också att utgöra en norm för det som är viktigt i undervisningen och Molin (2006) poängterar därför att vikten av att läraren kritiskt granskar läroböckerna och använder sig av flera källor i sin undervisning (Ibid, s 198). Bronäs (2000) visar i sin studie att läroböckerna tenderar att lyfta fram vikten av att vara en aktiv och kritiskt tänkande medborgare samtidigt som ett rätt sätt att tänka lyfts fram. Bronäs (2000) konstaterar vidare att läroböcker ger begränsade möjligheter för eleverna själva att dra egna slutsatser och göra egna ställningstaganden. Det finns små utrymmen för reflektion och kunskapen framställs som fakta och är i största utsträckning beskrivande (Ibid, 2000). Ideland & Malmberg (2015) kommer fram till liknande slutsatser i deras undersökning av hållbar utveckling i läromedel. Framför allt konstaterar de att den rådande diskursen i utbildning för hållbar utveckling innefattar en neoliberal rationalitet som visar sig genom att läroböckerna dels fokuserar på individens ansvar inför framtiden och dels genom att begreppet avpolitiserats och samt genom att hållbar utveckling presenteras utifrån fakta, statistik och vetenskaplig rationalitet.

Forskningen som tagits upp här visar vilken typ av undervisning och vilket kunskapsinnehåll som är viktigt i utbildning för hållbar utveckling men också vilken potential som den typen av undervisning kan ha. Samtidigt uttrycker lärare ett behov av att få mer stöd i sin undervisning gällande ämnet. Läroboken skulle här kunna fylla det behovet, men en mer kritisk granskning av dess innehåll och möjliga tillämpning i undervisningen för hållbar utveckling behövs.

4 Teoretisk utgångspunkt

I kommande del presenteras en teoretisk bakgrund till uppsatsens undersökning. Som tidigare konstaterat så går det att se hållbar utveckling genom två olika, relativt breda, perspektiv: ett harmoni- respektive konfliktperspektiv. Perspektiven kan sägas utgöra två olika sätt att undervisa kring hållbar utveckling och därmed skapa olika förutsättningar för elevernas förmågeutveckling och kunskapsinhämtning. Utgångspunkten är en studie som gjort en analys

utifrån de två olika perspektiven på hur elever talar om att man ska planera för hållbar utveckling (Öhman & Öhman, 2012). Genom att kartlägga olika teman i elevernas uttryck och att koppla det till relationerna mellan ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet synliggörs hur harmoniperspektivet konstitueras hos eleverna i just detta fall. Följande kapitel har för avsikt att översiktligt presentera huvuddragen av social, ekonomisk och ekologisk hållbar utveckling och relationerna däremellan. Slutligen ges harmoni- och konfliktperspektivet ett innehåll, vilket är en förutsättning för att en analys ska kunna genomföras.

4.1 Ekologisk, ekonomisk och social hållbar utveckling

Hållbar utveckling kan ses som medel för att anamma en helhetssyn på människors och samhällens behov. "De bärande principerna är att ekonomiska, miljömässiga och sociala förhållanden är integrerade - de är varandras förutsättning och stöd" skriver Björneloo (2007, s 26). För att kunna analysera läroböckernas innehåll krävs därför en lite tydligare, men i detta fall, ganska kortfattad definition av vad som inkluderas inom ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet. Att dela in hållbar utveckling i tre olika dimensioner hör till den mer traditionella indelningen, men det ska tilläggas att det finns andra uppdelningar (Björneloo, 2007). Här har jag valt att utgå mycket från Brundtlandrapporten och hur de förklarar de olika aspekterna, just för att den uppdelningen oftast används i skolan.

Den ekologiska dimensionen ses som en ram för social och ekonomisk utveckling, inom vilken spelreglerna fastställs. Detta eftersom att människor är beroende av naturen och dess ekologiska kretslopp för att överleva (Björneloo, 2007, s 26). Det som ställs i centrum inom den ekologiska aspekten blir därför frågor om klimatförändringar, ekosystem och annat miljörelaterat innehåll. Brundtlandrapporten lyfter bland annat aspekter som ökenspridning, skövling av skog, luftföroreningar samt växthuseffekten som påverkar temperaturen och dess följder så som till exempel ökade havsnivåer. Sammanfattningsvis handlar det om antropogent orsakade störningar av naturens egna kretslopp och dess effekter på människans liv (WCED, 1987).

Brundtlandrapporten poängterar vidare att det finns två tydliga orsaker till miljöproblemen, den första är den utbredda fattigdomen i världen, den andra är den kortsiktiga ekonomiska verksamheten: "The failures that we need to correct arise both from poverty and from the short-sighted way in which we have often pursued prosperity" (WCED, 1987, s 28). Den

sociala dimensionen med fokus på att minska fattigdom blir här central och betraktas av många som målet med hållbar utveckling (Björneloo, 2007, s 26). Det handlar om att vi måste säkra grundläggande mänskliga behov och säkerställa mänskliga önskningsom ett gott och anständigt liv. Det är inte bara överlevnad som är viktigt, även om det framstår som prioriterat, utan även tillgången på olika varor och tjänster som behövs för att leva det goda livet (Jagers, 2006).

Den ekonomiska dimensionen ses ofta som medlet för att lösa de sociala och miljömässiga problemen:

We see (...) the possibility for a new era of economic growth, one that must be based on policies that sustain and expand the environmental resource base. And we believe such growth to be absolutely essential to relieve the great poverty that is deepening in much of the developing world (WCED, 1987).

Här ligger fokus på resursfördelning, genom handel och bistånd, miljövänliga ekonomiska verksamheter och tekniska lösningar i linje med den tillväxtbaserade neoklassiska teorin. I citatet lyfts även möjligheten till att få våra naturresurser att öka, genom att hitta nya viktiga resurser, fram som en lösning. Som nämnt tidigare är den här synen på ekonomins förmåga att lösa problemen omdiskuterad och motståndarna menar att naturens behov helt bör styra ekonomin och att vi bör skifta fokus bort från det nuvarande systemets fokus på tillväxt (Öhman & Öhman, 2012).

Relationen mellan de olika aspekterna blir central om undervisningen för hållbar utveckling ska anamma ett konfliktperspektiv. Det går, liksom Jabareen (2004, s 626) antyder, att konstatera att miljön alltid kommer att befinna sig i konflikt med den ekonomiska utvecklingen då utveckling i sig är något som kräver exploatering av naturen på olika vis. Ytterligare en relation som går att problematisera är den mellan social- och ekonomisk utveckling där rättviseaspekten är central. Omfördelning av ekonomisk tillväxt för att hantera fattigdomen i utvecklingsländer är något som lyfts fram. Stables (2001) poängterar att den ojämna distribueringen av ekonomisk tillväxt kan ses som orsakat av det rådande kapitalistiska systemet. Den här aspekten är högst moralisk och politisk i det att det handlar om vilka som ska få vad och hur mycket. Målet enligt Brundtlandrapporten är att alla människor ska få alla grundläggande behov fyllda, och utöver det leva ett gott liv. Det goda

livet kan här sägas vara något relativt och förändras i och med att fler tjänster och varor blir tillgängliga, vilket i grunden innebär att allt mer resurser brukas och därmed ytterligare påfrestar miljön (Jagers, 2005, s13-14).

4.2 Två olika perspektiv på hållbar utveckling

“Sustainable development is a Holy Grail that does not exist. It’s a legend, a myth. But like every myth, though untrue, it serves a purpose” (Harrison, 2000, s 99). Citatet beskriver kortfattat, men väl, problematiken bakom begreppet hållbar utveckling. Det går inte, menar Harrison (2000), att finna en gemensam definition av begreppet. Det är, liksom en helig graal, något som av många ses som den ultimata lösningen. Begreppet är i sig motstridigt menar Jabareen och kan ses som en etisk paradox (2004, s 626). Termen “hållbarhet” är ursprungligen från den ekologiska traditionen och anknyter till ekosystemens varande över en längre tid, utan någon mänsklig påverkan. När hållbarhet kopplas samman med “utveckling” så sammanfogas miljön med samhället och vårt användande av den. Utveckling är i sig ett ekonomiskt begrepp som lägger fokus på mänskliga behov och att de kan uppfyllas med hjälp av utveckling, framförallt ekonomisk utveckling (Ibid, s 626-627). Hållbar utveckling kan utifrån det ses som ett sätt att föra samman och medla mellan två motstridiga paradoxer.

4.2.1 Harmoniperspektiv

På den ena sidan i denna kamp finns de som anser att utvecklingen, så som den har sett ut sedan industriella revolutionen i västvärlden, är förenlig med en hållbar utveckling. Det handlar istället om att integrera miljö- och hållbarhetsfrågorna i det moderna samhället. Vad som ses som orsaken till miljöproblemen är ineffektivitet, kortsiktiga lösningar och fel incitament (Zannakis, 2009, s 72). Genom marknadsmekanismer går det att omdirigera produktion och konsumtion till att bli mindre påfrestande på naturen. Ny teknik, planering och lagstiftning är medel som anses vara lösningar på problemen. Den givna beskrivningen är det som med andra ord kallas för ekologisk modernisering (Öhman, 2009; Hajer, 1995; Zannakis, 2009). Brundtlandrapporten kan sägas vara startskottet för den här, mer harmoniserade, synen på hållbar utveckling, och i och med rapportens intåg har konsensus formats kring hur miljöfrågorna bör hanteras och hur man uttrycker sig i policydokument. Den här synen på hållbar utveckling har kommit att få en hegemonisk status i och med att allt från globala institutioner till media och lokala projekt, skriver och talar, i positiva termer, om förenandet av de olika aspekterna ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet. (Hajer, 1995)

4.2.2 Konfliktperspektiv

Den andra sidan av kampen har sitt ursprung i 1970-talets miljörelse vilken formades ur tanken på jordens resurser som ändliga och oro inför den snabba befolkningsökningen. Den ekologiska aspekten får en viktigare roll och den neoklassiska ekonomins fokus på materiell tillväxt ifrågasätts. Kapitalism, konsumtion och ekonomisk tillväxt ses ofta som orsaken till miljöproblemen, men också en skev maktbalans i världen (Zannakis, 2009, s 72). Innebörden blir att det rådande ekonomiska systemet behöver omformas till att tillgodose naturens behov och inte tvärt om. Att fortsätta den konsumtionsdrivna banan anses inte vara hållbar och förespråkare för den här sidan poängterar att fokus bör skiftas från en materiell konsumtion till en alternativ konsumtion som mer handlar om livskvalitet, rättvisa, solidaritet och en lokal produktion (Öhman, 2009). När dessa två sidor ställs mot varandra blir det tydligt att hållbar utveckling är ett omdiskuterat begrepp och att verkligheten inte är så enkel. Som alltid, när det finns ett dominerande perspektiv, finns det motsättningar, och det ska poängteras att konfliktperspektivet i sig inte står för ett specifikt alternativt synsätt. Istället bör det ses som ett paraplybegrepp för att det finns flertalet åsikter och aktörer som ifrågasätter den ekologiska moderniseringen och att det ur detta uppstår konflikter. Genom att applicera två olika perspektiv på hållbar utveckling i undervisningen kan man välja att se begreppet som relativt oproblematiskt, där de olika dimensionerna harmoniserar med varandra och är varandras förutsättningar, enligt den ekologiska moderniseringens modell. Å andra sidan, visar Jabareen (2004) på begreppets inneboende konflikter bara genom att analysera ordets sammansättning. Att se på hållbar utveckling ur ett konfliktperspektiv uppdagar en komplex verklighet där aktörer har olika åsikter om vad det är som ska vara hållbart och hur.

4.3 Sammanfattning

Den teoretiska bakgrunden har här försökt sammanställa olika skiljelinjer mellan de två olika perspektiven på hållbar utveckling. En sammanfattning av dessa går att se i kommande metodkapitel (se figur 1). Det är den som kommer ligga till grund för analysen av läroböckerna, vilket diskuteras mer i delen som behandlar undersökningens metod.

5 Syfte

Hållbar utveckling, så som det skrivs i policydokument, har ett tydligt syfte med att försöka förena ekologisk, ekonomisk och social utveckling. Detta harmoniperspektiv kritiserar på många håll och i olika syften. Vad gäller hållbar utveckling i utbildningskretsar menar många att det finns en risk att undervisningen går policydokumentens linje och ser utvecklingen mot en hållbar värld som oproblematisk vilket ger en missvisande bild av hur det ser ut i verkligheten. Förespråkare för konfliktperspektivet menar att lärare i undervisningen för hållbar utveckling bör lyfta fram begreppets politisering och inneboende konflikter genom att låta eleverna själva rationalisera och diskutera kring det. Det är den typ av undervisning som, i enlighet med styrdokumentet, fostrar kritiskt tänkande och demokratiska medborgare samtidigt som man utbildar för hållbar utveckling.

Att den här typen av undervisning för hållbar utveckling implementeras i skolan är dock inte självklart. Det finns ett uttalat behov från lärares sida att få mer stöd och vägledning i sin undervisning, det som står i läroplan och styrdokument idag anses inte tillräckligt. Lärare anser sig heller inte ha tillräckliga kunskaper om ämnet i fråga. Forskning har visat att lärare gärna använder sig av läroböcker när de formar sin undervisning, då de utgår från att läroböckerna redan har gjort en tolkning av läroplanen samt att böckerna tar upp ett, för kursen, relevant innehåll. Det går här att anta att läroböckerna, då de är konstruerade inom rådande diskurser och utifrån de styrdokument som finns, till stor del baserar sina fakta utifrån den rådande harmoniserande syn som finns kring hållbar utveckling. Med det sagt finns fortfarande utrymme för att ifrågasätta, problematisera och synliggöra konflikterna inom begreppet. Syftet med den här undersökningen är att se om innehållet i läroböckerna i samhällskunskap lyfter fram hållbar utveckling utifrån några av de premisser som av forskningen anses vara gynnsamma för en undervisning för hållbar utveckling. Den frågeställningen som undersökningen ämnar försöka besvara består av mer konkret ansats:

- I vilken utsträckning framställs det innehåll som behandlar hållbar utveckling ur ett konfliktperspektiv i läroböcker i samhällskunskap som omfattar kurserna 1, 2 och 3?

6 Metod

För att kunna besvara uppsatsens frågeställningar har jag valt en kvalitativ design, då det i högsta grad handlar om att göra tolkningar av lärobokens innehåll. I detta kapitel följer en utförligare genomgång av undersökningens metod, urval och genomförande presenteras.

6.1 Kvalitativ idéanalys

Utgångspunkten för den här undersökningen är att det finns olika idéer kring vad hållbar utveckling innebär och bör leda till. En idé kan innefatta föreställningar om verkligheten, men också om hur vi bör handla. Olika typer av idéer kan sedan uttryckas genom olika påståenden, normer och värderingar. (Bergström & Boréus, 2012, s 140) En dominerande idé kring hållbar utveckling är den som i detta arbete benämns som harmoniserande. Å andra sidan finns det andra, motstridiga idéer om hållbar utveckling och hur det ska nås, som är mer kritiska, vilket gör begreppet mer konfliktfyllt och politiskt än vad den dominerande idén ger sken av. Genom att skriva och prata om hållbar utveckling ur ett konfliktperspektiv synliggörs dessa åsikter och motsättningar.

För att kunna identifiera de olika perspektiven gör en här studien en relativt enkel uppdelning i två idealtyper, en idealtyp som beskriver hållbar utveckling ur ett harmoniperspektiv, i linje med den dominerande idén och den som beskriver hållbar utveckling ur ett konfliktperspektiv, inom vilken, motsättningar och alternativa idéer synliggörs. Idealtyperna används framförallt för att konkretisera olika idéer och att sedan utifrån det se i vilken utsträckning böckerna framställer hållbar utveckling ur ett konfliktperspektiv. Idealtyperna kommer användas som två motpoler inom en dimension förhoppningen är att det ger en mer ödmjuk framställning av att det kan vara mer eller mindre av ett konfliktperspektiv i läroböckerna. (Bergström & Boréus, 2012, 150)

6.2 Analysverktyg och dimensioner

De två idealtyperna som presenteras i tabellen (se figur 1) har formats utifrån den teoretiska bakgrund som gavs i kapitel fyra. Syftet är att lyfta fram viktiga skiljelinjer inom de båda perspektiven för att se vad som kännetecknar ett harmoni- respektive konfliktperspektiv. Jag har här valt att ta upp tre olika kategorier som är centrala inom de båda perspektiven och där de skiljer sig åt. Viktigt att poängtera är att analysverktyget konstruerats på förhand utifrån

kunskap om vad som kännetecknar ett harmoni- respektive konfliktperspektiv och att det sedan testas på ett innehåll. Därmed finns en risk att innehållet i läroböckerna kan uppfattas som svårt att kategorisera. Bergström och Boreus (2012) poängterar denna risk och menar att det kan resultera i ett validitetsproblem då tolkaren av texten gör en allt för påtvingad kategorisering av ett meningsinnehåll. Det är framför allt vid väldigt specificerade analysmodeller som risken blir större (s 167). I detta fall anser jag mig ha konstruerat relativt breda dimensioner och därmed borde det inte vara så svårt att tillskriva ett innehåll ett visst perspektiv. En risk som ökar i och med att dimensionerna blir öppnare och bredare är reliabiliteten. För att minimera risken för reliabilitetsproblem är det viktigt att vara öppen med hur tolkningarna har gjorts och varför. Vad gäller reliabiliteten i analysverktyget är förhoppningen att den teoretiska bakgrunden har gett ett tillräckligt underlag för att ge en korrekt beskrivning av de två perspektiven. Dock med viss ödmjukhet till att alla aspekter inte har fångats in, då det är en relativt grov tolkning.

Figur 1. Idealtyper och kategorier

Kategorier	Harmoniperspektiv	Konfliktperspektiv
Lösningar på problemen	Lösningarna finns inom det rådande ekonomiska systemet	Ifrågasätter det rådande ekonomiska systemets förmåga att lösa problem.
Relationen mellan ekonomisk, ekologisk och social hållbarhet	Ömsesidigt beroende, de är varandras förutsättningar	Konfliktfylld och komplex
Syn på ”hållbar utveckling”	En gemensam idé baserad på konsensus om hur ekologisk, ekonomisk och social hållbar utveckling nås.	Ett politiskt begrepp med många olika definitioner och olika syn på vad som ska vara hållbart.

Kommentar: Figuren visar vad som kännetecknar ett harmoni- respektive konfliktperspektiv inom de olika kategorierna.

Användandet av tre olika kategoriseringar är till för att förtydliga och förenkla analysen. Syftet är också att bryta ned dimensionerna till mer specifika delar. Konsekvensen blir att läroböckerna kan, inom vissa kategorier vara mer harmoniserande och i andra visa på ett konfliktperspektiv. Till exempel kanske en lärobok har ett konfliktperspektiv när man pratar om relationen mellan social, ekologisk och ekonomisk utveckling, men att synen är mer harmoniserande när boken pratar om lösningar. Målet är sedan att inom de tre kategoriseringarna placera in böckerna utifrån i vilken utsträckning det går att urskilja ett konfliktperspektiv (se figur 2). Här har valet gjorts att även ta med ”övervägande

harmoniperspektiv” och ”övervägande konfliktperspektiv” för att tydliggöra min placering av böckerna. Övervägande i det här fallet handlar om att det är möjligt att böckerna inom vissa områden har ett harmoniperspektiv, när man till exempel pratar om lösningar på miljöproblemen, medan konflikter, i högre grad, synliggörs när böckerna behandlar lösningar på fattigdomsproblemen, eller liknande resonemang inom de andra kategorierna.

Figur 2. Analysverktyg

Dimensioner	Harmoni- perspektiv	Övervägande harmoniperspektiv	Övervägande konfliktperspektiv	Konflikt- perspektiv
Lösningar på Problemen				
Relationen mellan ekonomisk, ekologisk och social hållbar utveckling				
Syn på hållbar Utveckling				

Kommentar: Figuren visar det analyschema som kommer att användas för att placera in läroböckerna. Här blir varje kategori en egen dimension

6.3 Avgränsning

Då hållbar utveckling är ett begrepp som inbegriper många olika ämnesområden kan det uppstå ett problem i att försöka tolka vilket innehåll i läroboken som är relevant eller ej. För att underlätta analysen har jag valt att göra en avgränsning gällande vilket innehåll jag valt att ta med (se figur 3). Fokus kommer ligga på viktiga huvudaspekter inom ekonomisk, social och ekologisk hållbar utveckling, som nämndes i arbetets teoretiska del. Ytterligare ett val jag gör är att avgränsa mig i tid, genom att endast analysera nutida och framtida aspekter av hållbar utveckling.

Figur 3. Avgränsning av innehåll

Innehåll	Nyckelord
Ekologiskt innehåll	Klimatförändringar, miljö, miljöfrågor, miljöförstöring, naturresurser, energi.
Ekonomiskt innehåll	Tillväxt, ekonomisk utveckling, fördelning, konsumtion, produktion, globalisering
Socialt innehåll	Fattigdom, levnadsstandard, resursfördelning.

Kommentar: figuren visar vilka nyckelord som ofta tas upp i samband med ett ekologiskt, ekonomiskt och socialt innehåll.

6.4 Läroboken som analysenhet

Sedan 1991 granskas inte längre läromedel av staten. Tidigare granskningar kontrollerade bland annat överensstämmelse med styrdokument, objektivitet och saklighet. Det innebär att lärare sedan dess själva blir ansvariga för att granska sina läromedel, vilket förutsätter att lärarna har tillräckligt med verktyg och kunskap för att göra övervägda val vad gäller läromedel. (Ammert, 2011, s 17) Det finns en didaktisk poäng med att studera läroboken då boken har ett syfte att förmedla kunskap. Även om det inte går att uttala sig om hur undervisningen faktiskt ser ut och vilka kunskaper eleverna faktiskt tar till sig, så går det att uttala sig om vilket innehåll läroboken har och vilken typ av kunskap den vill förmedla (Ammert, 2011, s 18). Englund (1999) synliggör lärobokens olika roller och menar att läroboken har en kunskapsgaranterande, auktoriserande roll. Innebörden i det är att läroboken ses som en garanti för att kursplanens mål uppfylls. Englund (2011) konstaterar att läroboken har en betydande roll i skolan och att det är ovanligt att lärare helt bedriver sin undervisning utan läroboken. Läroboken har en tradition av att ses som en definition av vad kursen ska innehålla, som ett stöd i planering av undervisning samt en resurs för eleverna (Svensson, 2011).

6.5 Urval

Mitt urval består av läroböcker i samhällskunskap som uppfyller tre krav. Det första kravet är att det ska vara den senaste upplagan. Krav två är att boken ska omfatta samhällskunskapskurserna 1, 2 och 3, för att få en helhetsbild av hållbarhetsbegreppets plats i samhällsundervisningen, dock begränsat till hur det tas upp i läroboken. Det tredje kriteriet är att den inte ska vara endast digitalt publicerad, då det är svårt att få en känsla för struktur och överblick i den typen av läromedel. Jag har utifrån de tre kriterierna lyckats uppnå ett totalurval genom att undersöka vilka böcker som finns på marknaden samt vilka som går att få tag på genom biblioteken. Jag ställer mig ödmjuk till att det kan finnas fler böcker, men att jag inte lyckats hitta dem, varken i butiker eller på biblioteken. I undersökningen har jag sedan valt att ge varje bok en bokstav, för en fullständig lista över böckerna, se bilaga 1.

6.6 Utförande

Textanalysen har gått till på det sättet att böckerna har lästs en i taget och det innehåll som varit relevant, utifrån de premisser som tagits upp i figur 3. Den typen av innehåll hittades

främst i kapitel som behandlar ämnesområdena fattigdom och utveckling, ekonomisk tillväxt, klimat och miljö samt internationell politik och globalisering, vilket gick att identifiera i samtliga läroböcker. Därefter har materialet analyserats utifrån analysverktygets olika dimensioner vilket har lett fram till det resultat som presenteras i nästkommande kapitel.

7 Resultat

I det här kapitlet presenteras den här undersökningens resultat utifrån de fyra dimensionerna som togs upp i metodavsnittet. Under varje dimension kommer sedan böckernas innehåll att analyseras och sedan jämföras. Det innebär att resultatet kommer att delas in i fyra olika delar som sedan sammanfattas på slutet. Inledningsvis redovisas i korthet de olika läroböckernas disposition och upplägg vad gäller behandlandet av hållbarhetsfrågor.

De sex böcker som har använts i den här undersökningen har haft ett avsnitt som handlar om miljö- och klimatfrågor, dock varierar avsnittet i omfattning och innehåll. Alla böcker inom detta avsnitt pratar om miljöproblemen, vilka de är och vad som orsakat dem. Användandet av begreppet hållbar utveckling varierar också. I två av böckerna, A och C, nämns begreppet inte alls. I lärobok B väldigt kort i samband med ekonomisk tillväxt samt på den allra sista sidan. I bok F nämns begreppet när man går igenom olika FN-konferenser och rapporter. Även om begreppet inte är centralt i dessa fyra böcker så skriver författarna om hållbarhetsfrågor och dess aspekter när de behandlar innehåll så som ekonomisk tillväxt, fattigdom och resursanvändning. I böckerna D och E har begreppet integrerats mer i de olika kapitlen och givits större utrymme. Det är också tydligt att läroböckerna till stor del baserar sin grundförståelse för hållbar utveckling inom den harmoniserande synen på begreppet, vilket kommer synliggöras i nästa stycke.

7.1 Syn på hållbar utveckling

Resultatet från läroböckerna visar att hållbar utveckling som koncept och idé inte frångår den harmoniska synen så mycket, de definitioner som finns utgår från Brundtlandrapporten, vilket citeras ordagrant i böckerna B, D och E. I lärobok D går man vidare och skriver att det handlar om att samhällsutvecklingen anses hållbar under förutsättning att ekologiska, sociala och ekonomiska faktorer kan fås att samverka. Här definieras även de olika aspekterna av hållbarhet utifrån det som togs upp under klimatkonferensen i Rio 1992. Bland annat att ekologisk hållbarhet handlar om ett kretsloppstänkande utan att naturen skadas, ekonomisk

hållbarhet innebär att det finns förutsättningar för näringsliv och sysselsättning att skapa trygghet och välfärd, social hållbarhet innebär en rättvis fördelning. Boken avslutar stycket med att fråga sig om det går att genomföra en sådan utveckling, *”eller blir resultatet snart tömda naturresurser och en förstörd miljö?”*. Vilket öppnar upp för funderingar om det finns andra alternativ men det stannar vid att vara en öppen fråga. I Lärobok E skriver författarna att en utveckling som är hållbar på längre sikt innebär att resursanvändningen måste effektiviseras och bli mer beroende av de ekologiska sammanhangen och att fördelningen ska bli mer rättvis, såväl mellan generationer som mellan länder. Man konstaterar också att *”Begreppet hållbar utveckling har fått en omfattande spridning och det råder idag en bred enighet om att just hållbarhet måste vara det övergripande målet för all samhällsutveckling.”*

Ytterligare en aspekt som är intressant att ta upp när man pratar om synen på hållbar utveckling är den som handlar om hur de klimatavtal och överenskommelser som berör hållbar utveckling och vägen dit har gått till. Här har flera böcker (C, D, E och F) tagit upp konflikterna mellan fattiga och rika länder när det kommer till att komma överens om klimatavtal, vilket visar på att det är ett högst politiskt ämne. Här är lärobok F den som framhäver konflikterna mest. Boken går igenom många olika konferenser och rapporter och överenskommelser och visar att de präglas av motsättningarna mellan rika och fattig länder. Intressena går isär och kan därför inte komma fram till konkreta beslut vilket leder till urvattnade kompromisser, allmänt formulerade riktlinjer. Lärobok E och D är mindre omfattande vad gäller denna aspekt men går likt bok F igenom olika överenskommelser och lärobok C nämner endast kortfattat att det är svårt att få rika och fattiga länder att komma överens vad gäller att begränsa utsläppningen av växthusgaser. De övriga läroböckerna skriver istället om behovet av att alla måste komma överens. Bok A skriver till exempel att *”En global politik måste gå ut på att få hela mänskligheten att gå en eller flera vägar, men hur?”* (s 380).

Sammanfattningsvis går det att konstatera att böckerna är begränsade till det normativa sättet att prata om hållbar utveckling som idé och det är egentligen bara bok E som öppnar upp för att det skulle kunna vara problematiskt. När det kommer till motsättningar i att komma överens om hur man ska gå till väga öppnar fler böcker upp för att det finns motsättningar, framförallt mellan fattiga och rika länder, vilket tyder på att böckerna ser det mer ur ett konfliktperspektiv, men även här sker det inte i någon större skala och man förklarar inte heller vad alternativen är eller varför.

7.2 Lösningar på problemen

Gemensamt för flera av böckerna är att de sällan skriver om en systemändring, eller ger konkreta förslag som går utanför det nuvarande ekonomiska systemet, däremot öppnar de för att förslagen som presenteras kanske inte alltid är så bra, eller även kan vara en del av problemet själv.

I bok A framställs lösningarna genomgående ur ett relativt harmoniskt perspektiv. Vad gäller lösningarna på de sociala hållbarhetsproblemen så presenteras flertalet möjligheter. Det man lyfter fram är: ökad frihandel, mer bistånd från den rika världen, utvecklandet av kreditmarknader, låna ut pengar till kvinnor, person till person-lån för att lösa fattigdomsfrågorna (s 399-400). Ser vi istället på lösningarna som presenteras för att lösa miljöproblemen som presenteras lyfter författarna fram tre möjliga vägar att gå: *“Den första vägen går ut på att minska utsläppen, Den andra vägen handlar om att utveckla ny teknik [...] Den tredje innebär att “vända skorstenarna” så att man fångar upp utsläppen innan de hamnar i atmosfären”* (s 380). Andra förslag som presenteras är fördelning av fiskekvoter samt beskattning av utsläpp, en global marknad för utsläppsrätter samt att subventionera ny teknik. Den ekonomiska tillväxten måste ske utan att vår miljö förstörs samt att tillväxten måste gynna den fattiga delen av mänskligheten, genom jämnare fördelning av inkomster. Författarna poängterar att en långsiktig tillväxt *“kräver att vi använder och utvecklar ny teknik”* (s 199). Frihandel lyfts fram som en teori på hur man kan jämna fördelningen av inkomster, men här visar man att det finns motargument.

Även lärobok B tar upp utvecklandet av modern och energieffektiv teknik som en sätt att skapa en långsiktigt varaktig ekonomisk tillväxt. För att ta sig ur fattigdom lyfter författarna fram några av de drivkrafter som finns: stabilitet och öppenhet, kollektiva nyttigheter, rörlighet, fungerande spelregler och en hållbar utveckling (s 495). Författarna poängterar också att en rad fattiga länder har satsat på marknadsekonomiska lösningar för att ta sig ur fattigdomen. Här finns dock möjlighet att *“minska de ekonomiska skillnaderna genom sin fördelningspolitik”* (s 499). vilket lyfts fram som en lösning på problemen med ojämn fördelning av resurser. Ytterligare lösningar är att de fattiga länderna *“kommer med på globaliseringståget”* men att globaliseringen också lyfts fram som ett exempel på motsättningen mellan fattig och rik, även om det också har varit lyckosamt på många håll. Det

står inte tydligt i boken vad som anses vara lösningarna på miljöproblemen, men det går att urskilja vissa tankar. Dels så skriver man att internationellt samarbete är en viktig del och man lyfter även fram att *“modern och energieffektiv teknik kan minska tillväxtens möjliga miljöbelastning”* (s 499). Statliga satsningar så som skatter och subventioner har möjlighet att styra produktion och konsumtion i viss riktning. Precis som i bok A har bok B harmoniperspektiv vad gäller de lösningar som presenteras, och även om det kanske problematiseras lite mer så presenteras inga egentliga alternativ och man ifrågasätter inte det rådande ekonomiska systemets förmåga att lösa problemen.

Ovanstående reflektion gäller även bok C som överlag är ganska sparsam när det kommer till att prata om frågor som handlar om hållbar utveckling och inte heller skriver så mycket om lösningarna på problemen. Författarna skriver att den ekonomiska tillväxten som globaliseringen lett fram till har gynnat välståndet i flera länder och lyfter fram frihandel som ett gott exempel. Ekonomisk tillväxt uppnås genom globalisering, marknadsekonomi och frihandel. Boken problematiserar dock frihandel så som den ser ut idag, genom att konstatera att de rika ländernas handelspolitik och de stora företagen som bevakar sina intressen, ofta hindrar u-ländernas utveckling. Även när boken pratar om globalisering så visar man att det finns förespråkare och kritiker och tar upp några av deras argument (s 379). När det gäller lösningarna på de ekologiska problemen så är läroboken sparsam. Författarna skriver kortfattat att världens länder måste minska sin användning av fossila bränslen, för att hejda förändringarna i klimatet.

Läroböckerna D och E är mer ifrågasättande gällande det nuvarande systemets förmåga att lösa problemen. I bok D ges förslag på lösningar som ökad handel, bistånd samt skuldavskrivning vilket sedan problematiseras och ifrågasätts genom att skriva att det ofta leder till att krav ställs på de fattiga länderna från IMF och den rika delen av världen. Man skriver också att det finns demonstrarer som har *“alternativa lösningar”* på hur man ska lösa de fattiga ländernas problem. Ett exempel är den så kallade Tobinskatten, som är en skatt på ekonomiska transaktioner och ska gå direkt till fattiga länder. Bekämpandet av ekonomisk brottslighet och skuldavskrivning är andra förslag (s 368-371). Globaliseringen presenteras i boken som både en lösning och en orsak till problemen, man presenterar både nackdelarna (skillnaden mellan fattiga och rika blir större, fattiga länders politik anpassas till att tillfredsställa multinationella företag osv) och fördelarna (Välståndet i världen ökar, kunskapsöverföring från rika- till fattiga länder osv) (s 466-467). När det kommer till hur

man ska lösa den ekologiska krisen tar boken upp två olika perspektiv på miljöproblemen i framtiden och hur de kan lösas. *"Optimisten"* anser att ekonomin kommer att tvinga människan att hitta nya lösningar då det är dåligt för ekonomin att förstöra miljön. Systemet med utsläppsrätter anses här vara en väg att gå. *"Pessimisten"* menar istället att utnyttjandet av de sinande resurserna leder till en allt större miljöförstöring (s 97). Två olika synsätt presenteras också angående den ekonomiska utvecklingens möjlighet att vara hållbar utifrån miljöaspekten. Det ena synsättet kommer från nyklassisk ekonomisk teori vilka menar att miljövänlig teknik, återanvändning samt att sätta en prislapp på naturen så att det kostar att smutsa ned (miljöekonomi) är lösningen. Å andra sidan tar boken upp att det finns de som ifrågasätter tillväxten som ekonomins högsta variabel (ekologisk ekonomi) och att en omvärdering av vilken typ av ekonomisk tillväxt som är förenlig med miljön bör ske (s 406-407). Lärobok D ger sammantaget en mer komplex bild av hur världens problem kan lösas och visar att alla inte håller med om att de *"vanliga"*, mer nationalekonomiska lösningarna är rätt väg att gå.

Bok E är den bok som allra mest ifrågasätter det nuvarande ekonomiska systemet, och dess potential att lösa de globala problemen. I boken skriver författarna att många länder varken har fått ta del av den snabbt växande internationella handeln eller av de stora framsteg som gjorts inom informationsteknologin. Och att trots den ekonomiska utvecklingen så är många länder fattiga på grund av skev fördelning av ekonomiska tillgångar. I en egen ruta som behandlar frågan *"varför blir vissa länder fattiga?"* så presenteras olika lösningar utifrån tre olika modeller: nyliberal, socialliberal samt socialistisk (s 332). Det här visar att det finns olika perspektiv och att lösningarna därför kan se olika ut och få olika konsekvenser beroende på hur man ser på det. Det finns inget färdigt paket utan åsikterna varierar vilket visar att frågan är högst politisk. När det kommer till den ekologiska utvecklingen så konstaterar man att *"något måste göras"* åt miljöproblemen och påpekar att befolkningsökningen och den ekonomiska tillväxten utsätter jorden och vårt klimat för ett gigantiskt tryck (s 147). Boken skriver sedan om hållbar utveckling och att en utveckling som är hållbar på längre sikt innebär att resursanvändningen måste effektiviseras och bli mer rättvis (s 151). *"Ekonomisk tillväxt är en viktig förutsättning för att människor ska få det bättre. Men inget land kan i längden skapa ekonomisk utveckling om miljön ständigt försämras eller om välståndet inte fördelas rättvist."* (s 149). Vad gäller den ekonomiska hållbara utvecklingen så presenterar man två olika sätt att se på det. En sida som säger att den ekonomiska tillväxten ökar välfärden och att man genom marknadsekonomiska lösningar, lagstiftning och ekonomiska

sanktioner kan bemästra miljöproblem och överutnyttjandet av naturtillgångarna. Den andra sidan anser att de rika ländernas ohämmade ekonomiska tillväxt är det största hotet mot vår jord. Boken tar även upp det som kallas för *"kretsloppsekonomin"* (s 188) vilket kan ses som en grön ekonomi som tar mer hänsyn till miljön och som avvisar kortsiktiga vinstintressen och menar att de ekologiska sammanhangen bör styra samhällsekonomin. Man poängterar att det finns ekologiska begränsningar för de ekonomiska framstegen och att synen på tillväxt har blivit allt mer kluven.

Lärobok F är den enda som tar upp några av de förslag som getts av utvecklingsländerna själva vid internationella förhandlingar. Förslagen som tas upp är: avskaffande av tullar och andra handelshinder som i-länderna har, stöd till livsmedelsproduktion och teknisk utveckling samt en ökning av deras bistånd från rika länder. *"Dock satte sig de rika länderna på tvären"* och en överenskommelse kunde därmed inte nås (s 579). Här lyckas boken visa att det finns konflikter gällande frågan om ekonomisk utveckling för att lösa fattigdomen. Andra lösningar som tas upp är att förbättra jordbrukets avkastning, och bistånd som handlar om att hjälpa länderna att hjälpa sig själva. Boken tar sedan upp några av de saker som har gjort så att vissa länder ha lyckats: utländska företag lockas, exporten gynnas, satsning på infrastruktur och jordreformer (blivit effektivare) (s 580-581). När författarna skriver om miljöproblemen konstateras det att *"för att åstadkomma förändringar i miljöarbetet krävs att samhället har medel att styra och påverka företagens och människornas beteenden"*, samt att *"det hittills vanligaste styrmedlet i vårt land har varit lagstiftning"*. På senare år används också ekonomiska styrmedel så som högre skatt på vissa miljöfarliga bränslen eller avgifter för vissa utsläpp (s 269). Vad gäller den ekonomiska hållbara utvecklingen visar boken att det finns delade meningar om den ekonomiska tillväxten. En sida som ser positivt på den ekonomiska tillväxten och att man i nästan alla politiska läger, från höger till vänster, brukar instämma i påståendet *"välstånd måste skapas innan den kan fördelas"*. Dock råder det delade meningar om vilken politik som är bäst för tillväxten och hur resultatet ska fördelas. Den andra sidan, som i denna bok representeras av miljöpartiet, är mer skeptisk till att förena ekonomisk tillväxt med miljön. *"Men de allra flesta är överens om att ekonomisk tillväxt minskar konflikterna mellan olika grupper i samhället."* (s 245).

7.3 Relationen mellan ekonomisk, ekologisk och social hållbar utveckling

Hur skriver då läroböckerna om relationen mellan ekonomisk, ekologisk och social hållbar utveckling? I böckerna synliggörs oftast dessa relationer när man pratar om lösningarna på problemen, vilket kan urskiljas i tidigare stycke. När det kommer till relationen mellan ekonomisk och ekologisk utveckling så är det framförallt böckerna D, E och F som synliggör att det finns konflikter däremellan. Här skriver böckerna att det finns olika åsikter om tillväxtens förenlighet med ekologisk hållbarhet. I Bok F skriver man om *”tillväxtens gränser”* där de konstaterar att synen på tillväxt numera är kluven och visar att det finns de som anser att *”de rika ländernas ohämmade ekonomiska tillväxt är det största hotet mot vår jord”* däremot skriver man sedan att det *”därför talas det idag allt mer om en hållbar utveckling, vilket innebär att den ekonomiska utveckling måste vara hållbar på längre sikt”* vilket går att tolka som att hållbar utveckling, så som det är formulerat idag är rätt väg att gå. Även bok F skriver om konflikterna men konstaterar ändå att de flesta är överens om att tillväxt är rätt väg att gå. I Bok D skriver man istället att många är överens om att en stor tillväxt är värdelös om vi förstör det som gör livet möjligt (mat, vatten och luft) och att det är viktigt att skilja mellan det slags ekonomisk tillväxt som är förenligt med en övergång till ett verkligt hållbart samhälle och det slag som absolut inte är det. (s 406) Böckerna A och B synliggör den ekonomiska tillväxtens ökande tryck på de ekonomiska resurserna, men endast kortfattat och tillväxt framstår fortfarande som något oproblematiskt att sträva efter och att ny, modern teknik och marknaden kan lösa många av de problemen. Lärobok C tar inte upp konflikten alls.

När det kommer till relationen mellan ekonomisk och social hållbar utveckling är det framförallt när författarna skriver om att utjämna fördelningen av den ekonomiska tillväxten som konflikterna synliggörs. Samtliga böcker tar upp att det finns konflikter mellan rika och fattiga länder när det kommer till att handla med varandra och att det nuvarande ekonomiska systemet med frihandel och ökad globalisering i vissa fall har negativa effekter på utjämnandet av ekonomiska tillgångar. Här är Bok A den som pratar om det allra minst.

8 Slutsatser

För att besvara undersökningens frågeställning; I vilken utsträckning framställs det innehåll som behandlar hållbar utveckling ur ett konfliktperspektiv i läroböcker i samhällskunskap, kommer här böckerna placeras in inom de olika dimensionerna (se figur 4). En slutsats är att de flesta böckerna befinner sig inom harmoniperspektivet när det gäller synen på hållbar utveckling. Att vissa hamnar i kategorin ”övervägande harmoniperspektiv” motiveras av att böckerna synliggör konflikterna inom det internationella samarbetet. Utöver det används begreppet hållbar utveckling utifrån den definition som finns i Brundtlandrapporten. Som fenomen och möjlighet att lösa världens globala problem, problematiseras inte begreppet alls.

Figur 4. Sammanställning av resultatet

Dimensioner	Harmoni- perspektiv	Övervägande harmoniperspektiv	Övervägande konfliktperspektiv	Konflikt- perspektiv
Lösningar på Problemen	Bok A Bok C Bok B	Bok F	Bok D Bok E	
Relationen mellan ekonomisk, ekologisk och social hållbar utveckling		Bok A Bok C Bok B	Bok E Bok F	Bok D
Syn på hållbar Utveckling	Bok A Bok B	Bok D, Bok E Bok F, Bok C		

Kommentar: Tabellen visar hur läroböckerna placeras sig inom de olika kategorierna, efter att analys har gjorts på dess innehåll.

När det kommer till att synliggöra konflikterna som finns mellan social, ekonomisk och ekologisk hållbarhet är böckerna ”bättre”. Bok D skiljer sig från mängden då boken, förutom att visa att det finns konflikter, även öppnar upp för ett ifrågasättande av det rådande ekonomiska systemets förmåga att lösa problemen. Varför bok E och F hamnar inom kategorin ”övervägande konfliktperspektiv” motiveras av att de genomgående visar på konflikter, både inom relationen social-ekonomisk hållbar utveckling och ekonomisk-ekologisk. Dock är böckernas grundantagande att relationerna är förenliga. Samma resonemang gäller för böckerna A, C och B men de visar endast ett konfliktperspektiv när det handlar om relationen mellan social och ekonomisk hållbar utveckling. Angående lösningar på problemen är det egentligen ingen av böckerna som går långt utanför det rådande

ekonomiska systemet och ger förslag på ”alternativa lösningar”. Däremot visar bok D och E upp många av de konflikter som kan finnas, samt att de till viss del ifrågasätter de lösningar som oftast går att hitta inom den ekologiska moderniseringen. Bok F visar att det finns konflikter, men lösningarna som presenteras befinner sig inom rådande ekonomiska system. Samma gäller bok A, B och C, men här visas det knappt upp några konflikter alls.

Vad går det då att säga utifrån det givna resultatet? Något den här studien inte kan uttala sig om är hur böckerna faktiskt påverkar lärare och därmed undervisningen i skolan. Däremot går det att utifrån tidigare forskning om lärobokens roll (Molin, 2006; Englund, 2011), anta att läroboken fungerar som inspiration för lärare och en källa till kunskap. Då hållbar utveckling som idé knappt problematiseras alls i de undersökta läroböckerna och att lösningarna på hållbarhetsproblemen även de, till stor del, hamnar inom det harmoniska perspektivet kan det leda till, likt det Öhman & Öhman (2012) samt Knutsson (2011) konstaterar, att undervisningen riskerar att bli normativ.

Resultatet visar även på att det är stor skillnad mellan läroböckerna vilket innebär att om lärare vill vidga perspektivet kring hållbar utveckling så krävs det, precis som Molin (2006) poängterar att läroböckerna kritiskt granskas av lärare. Då läroböckerna till stor del baserar sina fakta om hållbar utveckling på de dokument och rapporter som skrivits, är det inte självklart att begreppet lyfts fram ur ett konfliktperspektiv, vilket resultatet också visar. Samtidigt är det ett av skolans mål, att fostra demokratiskt och kritiskt granskande medborgare, varvid det faller på lärarens roll att visa på de konflikter och motsättningar som finns inom hållbar utveckling. Björneloo (2007) visar i sin studie att lärare uttrycker ett behov av att få mer stöd i sin undervisning för hållbar utveckling. Att använda sig av läroböcker för att få stöd skulle i de undersökta fallen resultera i ett omfattande mer-arbete för läraren då hållbar utveckling inte tas upp i vissa böcker. Det ligger där på läraren själv att ta in begreppet när hen pratar om berörda ämnen.

Det här sättet att undersöka hur läroböcker i samhällskunskap skriver om hållbar utveckling är ett sätt att göra det på. En möjlig brist är att aspekter så som normativitet och pluralism inte tas med, vilket skulle kunna vidga förståelsen ytterligare. Det är möjligt att böckerna är pluralistiska, när de tar upp flera olika perspektiv, men trots det visar de inte att det finns möjliga konflikter. En vidgning av analysverktyget hade möjliggjort en mer djupgående analys, något som inte analysverktyget i denna studie tillåter, men som kan vara ett föremål

för vidare forskning. För att få en djupare förståelse av hur olika former av läromedel påverkar undervisningen om hållbar utveckling skulle det vara intressant att undersöka hur och om lärare använder sig av kompletterande material i sin undervisning kring hållbar utveckling. Det är nämligen tydligt att majoriteten läroböckerna i samhällskunskap inte anammar konfliktperspektivet i någon större utsträckning. Om strävandet är att fostra ett kritiskt förhållningssätt hos eleverna samt utbilda för en bättre värld bör läroböckerna användas med en medvetenhet om att hållbar utveckling som idé framstår som harmoniskt.

Litteratur

- Harrison, N. E. (2000). *Construction sustainable development*. Albany: State University of New York Press
- Svensson, A. C. (2011). Hur används läroboken? I: Ammert, Niklas (red.) Att spegla världen. *Läromedelsstudier i teori och praktik*, 295-315.
- Englund, B. (1999). Lärobokskunskap, styrning och elevinflytande. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 4(4), 327.
- Skolverket. (2002). *Hållbar utveckling i skolan*. Stockholm: Liber Distribution
- Björneloo, I. (2011). *Hållbar utveckling - att undervisa utifrån helheter och sammanhang*. Stockholm: Liber AB
- Doyle, T., McEachern, D., & MacGregor, S. (2016). *Environment and politics 4th edition*. New York: Routledge
- Zannakis, M. (2009). *Climate policy as a window of opportunity, Sweden and global climate change*. Göteborg: University of Gothenburg
- Englund, B. (2011). Vad gör läroböcker?, i Ammert, Niklas (red.) *Att spegla världen – Läromedelsstudier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Sund, P. (2008). *Att urskilja selektiva traditioner i miljöundervisningens socialisationsinnehåll - implikationer för undervisning för hållbar utveckling*. Västerås: Mälardalens Högskola
- Jagers, C. S. (2005). Hållbar utveckling som politik. I Jagers, C. S. (red.) *Hållbar Utveckling som Politik - om miljöpolitikens grundproblem*. Malmö: Liber AB
- Hajer, M. A. (1995). *The politics of environmental discourse: ecological modernization and the policy process*. Oxford: Clarendon Press.
- Sund, L., & Öhman, J. (2014). On the need to repoliticise environmental and sustainability education: rethinking the postpolitical consensus. *Environmental Education Research*, 20(5), 639-659.
- Ammert, N. (2011). *Att spegla världen: läromedelsstudier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur AB
- Boréus, K., & Bergström, G. (2012). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur
- Larsson, M., Bratt, L., & Sandahl, J. (2011). *Hållbar utveckling och ekonomi inom planetens gränser*. Lund: Studentlitteratur

- WCED. (1987). *Our common future: report of the world commission on environment and development*. Tillgänglig: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>
- Stables, A. (2001). Who drew the sky? Conflicting assumptions in environmental education. *Educational Philosophy and Theory*, 22 (2).
- Öhman, M. & Öhman, J. (2012). Harmoni eller konflikt? – en fallstudie av meningsinnehållet i utbildning för hållbar utveckling. *Nordina*, 8(1)
- Öhman, J. (2009). *Att utbilda för hållbar utveckling - ett pluralistiskt perspektiv*. Tillgänglig: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:309995/FULLTEXT02>
- Borg, C. (2011). *Utbildning för hållbar utveckling ur ett lärarperspektiv - ämnesbundna skillnader i gymnasieskolan*. *Karlstad University Studies* 2011:42
- Molin, L. (2006). *Rum, frirum och moral: en studie om skolgeografins innehållsval*. Uppsala: Acta Universitatis Upsalensis
- Bronäs, A. (2000). Demokratins ansikte en jämförande studie av demokratibilder i tyska och svenska samhällskunskapsböcker för gymnasiet. *Studies in Educational Sciences* 29. Stockholm: HLS Förlag.
- Ideland, M., & Malmberg, C. (2015). Governing 'eco-certified children' through pastoral power: critical perspectives on education for sustainable development. *Environmental Education Research*, 21:2, 173-182,
- Knutsson, B. (2011). Curriculum in the Era of Global Development. Historical Legacies and Contemporary Approaches. *Gothenburg Studies in Educational Sciences* 315. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- SOU 2004:104. *Att lära för hållbar utveckling*. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer
- Skolverket. (2016). *Hållbar utveckling*. Hämtad 2016-11-17 från: <http://www.skolverket.se/skolutveckling/miljo-och-halsa/hallbar-utveckling>
- UNESCO. (2016). *Utbildning för hållbar utveckling*. Hämtad 2016-11-21: <http://www.unesco.se/utbildning/utbildning-for-hallbar-utveckling/>
- Skolverket. (2011). *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*. Västerås: Edita

Bilaga 1

Lärobok	Titel	Författare	Årtal/upplaga	Förlag
Bok A	Arena 123	Karlsson, Lars-Olof	2014/Andra upplagan, fjärde tryckningen	Gleerups utbildning AB
Bok B	Samhällskunskap 1, 2 och 3	West, Daniel & Hedengren, Uriel	2013/Första upplagan	Liber AB
Bok C	Vårt samhälle – Samhällskunskap 1, 2 och 3	Rudblom, Gunilla & Berg, Leif	2014/Första upplagan	Liber AB
Bok D	Reflex 123	Almgren, Hans, Höjelid, Stefan & Nilsson, Erik	2012/Första upplagan, andra tryckningen	Gleerups utbildning AB
Bok E	Forum 123	Brolin, Krister & Nohagen, Lars	2011/Andra upplagan, femte tryckningen	Sanoama utbildning AB
Bok F	Zigma: Samhällskunskap: Kurserna 1, 2 och 3.	Bengtsson, Bengt-Arne	2011/Nionde upplagan	Liber AB